

OSVIETENSTVO A OSVIETENSKÝ ABSOLUTIZMUS

Osvietenstvo – svetonázor 18. storočia , pokrokové hnutie

Osemnásťe storočie v rozhodujúcej miere ovplyvnili dve politické udalosti: **severoamerické**

hnutie za nezávislosť a založenie USA a Veľká francúzska revolúcia. Obidve tieto dominanty svetového diania tých čias pramenili z osvietenstva – mohutného a prevratného kultúrneho a duchovného pohybu 18. storočia. Pramenilo z racionalizmu, ktorého zakladateľom bol **René Descartes** (autor myšlienky: „**Myslím, teda som**“- **Cogito ergo sum**).

V osvietenstve sa **kladie dôraz na jednotlivca.**

Vedúcou myšlienkou je myšlienka náboženskej a národnej znášanlivosti, snaha rozšíriť vzdelanosť medzi široké vrstvy.

Osvietenské myslenie je blízke meštianstvu ale i aristokracii.

Osvietenstvo zvýrazňovalo význam rozumu; vo využití rozumu videlo zdroj zmeny a nápravy spoločenských pomerov, zdokonalenie morálky i človeka.

Rozvoj vedy, poznania, spravodlivosť v spoločnosti, rovnosť ľudí. Osvietenci vysvetľovali svet rozumom a bojovali proti cirkevným dogmám.

Žiadalo zmenu spoločenského zriadenia(nie náboženstvom ale rozumom).

Osvietenstvo ako svetonázor vzniklo koncom 17. storočia v Nizozemsku (Spinoza) a vo Veľkej Británii (Locke, Hume, Newton). Odtiaľ preniklo do Francúzska, kde vyvrcholilo v racionalistickej a materialistickej podobe (Diderot, Voltaire, Rousseau, Montesquieu). V Taliansku a Nemecku sa časovo aj obsahovo prejavilo neskôr (Lessing, Wolf, Kant) Cieľom osvietenstva bolo vyviesť človeka zo sveta temnôt a povier.

Osvietenské myšlienky využili niektorí panovníci na upevnenie svojej moci a na modernizáciu štátu a hospodárstva. Na vrchole osvietenstva v polovici 18. storočia sa zdalo, že toto odvážne, oslobodzujúce hnutie zaujalo aj monarchov, tzv. osvietenských panovníkov, a že práve tým možno vysvetliť pokusy o veľké reformy v mnohých štátoch koncom 18. stor. Praktický vplyv osvietenstva však nebol veľký a koncom 18. stor. jeho intelektuálny impulz zanikol.

Slovenská klasicistická literatúra

- Obdobie rozpadu feudalizmu, vznik manufaktúr

- Jozef II. priniesol nové kapitalistické vzťahy - reformami sa snaží upevniť si svoju moc a zmeniť život v Uhorsku.

- Reformy: zrušenie nevoľníctva, zaviedol povinnú školskú dochádzku, zrušil žobravé rehole, vydal tolerančný patent (náb. rovnosť pre evanjelikov), zaviedol nové plodiny (kukurica a zemiaky), ľudia sa mohli voľne pohybovať po krajine.

- Vznikajú nové učené spoločnosti:

1. **Slovenské učené tovarišstvo**(1792) – sídlo v Trnave, členmi boli katolícki vzdelanci, vydávali knihy ľudovovýchovného charakteru.

2. **Učená spoločnosť banského okolia** – sídlo v B. Štiavnici.

Slovenské národné obrozenie (1780 – 1848)

Nadväzuje na humanizmus - najmä **ostrým protifeudálnym zmýšľaním**

Vek nadvlády osvieteného rozumu, nastáva výrazné uvoľnenie tvorivosti, rieši aktuálne problémy

Najdôležitejšou úlohou : integrácia (ucelenie) **slovenskej literatúry a kultúry na základe jednoty národnej myšlienky**

Osvietenci vystupujú neohrozene za **právo človeka na slobodný život**.

1. fáza (1780-1820) osvietenské obdobie, reformy Jozefa II., bernolákovčina-1787 ich dielom je vznik a činnosť Slov. učeného tovarišstva

2. fáza (1820-1835) národnosť a jednotnoscovacie snahy - rozvoj nár. povedomia – založenie SPOLKU MILOVNÍKOV REČI a LITERATÚRY SLOVENSKEJ – spolupráca bernolákovčiny a češtiny, evanjelikov a katolíkov, rozvoj klasicistickej literatúry.

3. fáza (1835-1843) vyriešenie jazykovej otázky - návrat k biblickej češtine, začiatok hnutia štúrovcov a romantickej generácie, 1836 - na Devíne – sľub vernosti národu

4. fáza (1843-1848)

1843- kodifikácia spisovnej slovenčiny (Štúr, Hurban, Hodža v Hlbokom – na základe stredoslovenského nárečia), fonetický pravopis (píš ako počuješ)

1848 – revolúcia, vyvrcholenie politického programu Slovákov

1.fáza- obdobie národného obrdenia 1780-1820

ANTON BERNOLÁK 1762-1813

- štúdium: Trnava, Viedeň , Bratislava

- predstavuje **katolícke krídlo** nár. hnutia

- najdôležitejšie obdobie štúdia 1784 vstup do generálneho seminára na BA hrade

- 1. jazykovedné dielo – **Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách**

(pravopisná sústava - foneticko-fonologický princíp: „píš ako počuješ“); **Grammatica slavica; Slovár Slovenskí-Česko-Latinsko-Nemecko Uherskí...**(viacjazyčný slovník)

JURAJ FÁNDLY (1750- 1811)

- písal populárne diela o hospodárstve - poľnohospodárske vedomosti pre jednoduchý ľud

- **Pil'ní domajší a pol'ní hospodár**

- **Zelinkár (1793); O úhoroch aj včelách rozmlúvání (1802); Slovenský včelár (1802); Ovčár (rukopis)**

- **Dúverná zmluva medzi mníchom a d'áblom** – schvaľuje zrušenie reholí, ktoré sa nezaoberajú školskou alebo sociálnou činnosťou

Postavy – mních Atanázus – zastáva tradičný život mníchov; diabol Titinillus - obhajuje reformy

Nemá dej, dielo je vo forme dialógu medzi Titinillom a učeným mníchom, týkajúci sa cirkevných reforiem Jozefa II. (zrušenie mnišských rádov a kláštorov)

Charakter dišputy – veľa informácií o stave vtedajšej cirkvi, kritika a zosmiešňovanie mníchov - prostredníctvom humoru, ironie, porovnávanie so zvieratami, 1.odvážne dielo, 1.veľké dielo vydané v bernolákovčine

JOZEF IGNÁC BAJZA

- kat. kňaz a zakladateľ slov. osvietenskej prózy
- nepriateľský postoj voči bernolákovcom
- 1.slovenský (osvietenský) román ***René mládenca príhody a skúsenosti***
- napísaný v západosl. Nárečí
- téma- cesty a zážitky Reného (syn bohatého kupca) a učiteľa Van Stiphouta
- 2 diely - 1. dobrodružstvá v Taliansku, Egypte, Turecku (2 dejové línie: hlavný dej a retrospektívne odhaľovanie vzťahov); poznačený osvietenskými vplyvmi - tzv.román mravov

2.výchovný román s jednoduchšou kompozíciou; odohráva sa vo Viedni a na slovenských dedinách; putujúce postavy odhaľujú chyby všetkých spoločenských vrstiev – otvorená kritika a satira na feudalizmus z pohľadu osvietenstva; osvietenského vzdelanca; chronologické radenie udalostí

– zábavná funkcia - sentimentálny, romantický, súvislý dej (klasický román) fiktívna citová línia, viac dejových línií, exotické prostredie, poučná funkcia - cestopis, kritika, paródia, satira, fejtón, pamflet, didaktický až náučný štýl, kontrast medzi formou a obsahom, kritika zdravotníctva, školstva, vzdelania, šľachty; striedanie lyriky a epiky, básne
modernosť románu- priama a nepriama reč, montáž - mozaiková kompozícia, rozlíšenie rozprávača od komentátora

2.fáza nár. obrodzenia – 1820-1835

PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK

- narodil sa v Kobielarove (Gemery)
- študoval teológiu v Jene, venoval sa dejepisu, filozofii, prír. vedám a hvezdárstvu
- pôsobil ako profesor, od r. 1833 cenzor a riaditeľ univerzitetnej knižnice
- lit. činnosť začal poéziou, neskôr ľudová pieseň, zb. básní ***Tatranská múza s lyrou slovenskou (1814)***
- 1823 spolu s Kollárom vydal zbierku ľud. piesní ***Písne svetské lidu slovenského v Uhřích***
- od folklóru prešiel k štúdiu slovan. literatúr a po nemecky **napísal *Dejiny slovanskej reči a literatúry* (1826)**
- v Prahe vydal dielo o slovanskej minulosti ***Slovanské starožitnosti (1837)*** a ***Slovanský národopis***

JÁN KOLLÁR (1793 – 1852)

- básnik a tlmočník idey slovanstva
- narodil sa v Mošovciach
- vedúca osobnosť 2.fázy nár. obrodzenia
- teoreticky aj básnicky vyslovil myšlienku všeslovanskej vzájomnosti
- zaradujeme ho aj k českej aj k slovenskej lit.
- podnety pre **vznik idey slovanskej vzájomnosti**: Študoval na univerzite v Jene(Nemecko), spoznal pangermanizmus (rozpínavosť Nemcov) ako hrozbu pre malé slovanské národy. Nabáda Slovanov k úzkej spolupráci, žiada, aby bola spolupráca univerzitetných škôl a založenie katedier slovanských jazykov. Uznáva len 4 kmene jedného slovanskeho národa: československý, ruský, poľský, srbochorvátsky, slovenčinu pokladal len za nárečie češtiny.

- 1. bás. zberka **Básne Jána Kollára**, forma sonetov
- inšpirovaný láskou k Nemke F. Schmidtovej, nazval ju Mínu
- ospevuje ju ako symbol krásy, vyslovuje aj vlastenecké myšlienky
- lyricko-epická skladba **Slávy dcera, napísaná v biblickej češtine**
- má **645 vlasteneckých, náučných a ľúbostných sonetov**
- píše vo forme sonetov zvaných **znelka** - dve 4-veršové a dve 3-veršové strofy, spojené len nejasne naznačenou dejovou líniou
- skladba je vlastne umeleckým spracovaním myšlienky slovanskej vzájomnosti, prejavujú sa tu prvky klasicizmu i preromantizmu – autor porušuje pravidlo – vnáša do skladby vlastné pocity.
- **PODNETY VZNIKU:**
- **nenaplnená láska k Friderike Schmidtovej** - stopy slovanskej minulosti na nápisoch na náhrobných kameňoch a rôznych miestach Pobaltia
- **obavy z veľkej sily a jednoty Nemcov**

- skladá sa z **Předspěvu a 5 spevov:**

1. spev: Sála

2. spev: Labe, Rén, Vltava

3. spev: Dunaj

4. spev: Léthe (Slovanské nebo)

5. spev: Acheron (Slovanské peklo)

- pôvodné spevy nesú názov riek, popri ktorých autor cestoval
- štvrtý a piaty spev podľa vzoru Božskej komédie od Dante Alighieriho

PREDSPĚV: - elégia na slovanskú minulosť

- pochmúrny ladený, čo má svoj pôvod v netušenej situácii slovanstva v súčasnom svete, uvádza hlavné motívy spevov: **žiaľ nad slovanským utrpením v minulosti, povzbudivý optimizmus do lepšej slovanskej budúcnosti, žiaľ nad osudom ponemčených Slovanov v Nemecku**
- predstavuje zem, ktorá bola kedysi kolískou a teraz rakvou národa
- prihovára sa súčasníkovi, aby sa zamyslel nad týmito posvätnými miestami, rozvíja myšlienku slobody: „ Sám slobody kdo hoden, slobodu zná vážití každou,

ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok“

- autor verí v krajšiu budúcnosť, kde zvíťazí pravda a humanita : „ Čas vše mění i časy, kvít'eství on vede pravdu“

- predspev je písaný v časomernou prozódiiu – **trochejským elegickým distichom** (dvojveršie zložené z daktylského hexametru a pentametru)

1. SPEV: SÁLA

- má názov podľa rieky, ktorá tečie cez Jenu a viaže sa na lásku k Míne
- obsahuje zväčša ľúbostné sonety, ospevuje svoju milú, spomína na krásne časy lásky, rozvíja úvahu o láske, lúči sa s milou a sľubuje jej vernosť, prichádza k nemu bôžik Milko s otázkou bohyně Lady: „ Čo miluješ viac? Vlast' či Mínu?“
- dramatické rozhodnutie vkladá do polnočnej atmosféry, kedy si uvedomuje : „ Tam meč, ona tu, tam domovina“
- obrazne vyberá svoje srdce a delí ho : „ Rázem ruky v ňadrá sáhnu, srdce vyrvu, na dvě

rozlomím:na řku, jednu vlasti pólku, druhou Míne“

- je humanistom, vlastencom, spája lásku k vlasti s láskou k milej : „, Láska je všech velkých skutkú zárod, a kdo nemiloval, nemúže ani znáti, co jest vlast a národ“

2.SPEV: LABE, REN , VLTAVA

- náznak rozchodu s milou, prechádza sa s Milkom ponemčenými krajinami, pripomína si ich slávnú minulosť a krivdy na Slovanoch

- vracia sa do Čiech, do Poľska, tu sa v ňom rodí nádej na lepšiu budúcnosť, treba sa však o ňu pričiniť mravnými hodnotami, láskou k vlasti, duchovnou a národnou jednotou, vzdelávaním, slovanskou vzájomnosťou : „, Nepripínej svaté jméno vlasti kraju tomu, kterém bydlíme, pravou vlast jen v srdci nosíme, túto nelze býti ani krásti“

3.SPEV : DUNAJ

- autor prichádza na Slovensko, nové biedy a utrpenia ho nútia k novým nárekom

- vyzýva k jednote, Slovanov nazýva **národom „ holubičím“ (mierumilovným)**

- vidina slovanstva mu dáva silu predvídať slávnú budúcnosť- čo bude o 100 rokov, že budúcnosť vidí v rozvoji vedy a kultúry, budú mať svoje kroje, **zvyky, tance a budú známi medzi všetkými národmi**

- zjavuje sa mu mŕtva Mína a Kollár túži umrieť, aby sa mohli spojiť vo večnosti

- „, Stokrát jsem mluvil, teď už kričím, k vám, ó rozkydaní Slované! Buďme celek a né drobtové, buďme aneb celek aneb ničím“

4.SPEV : LÉTHE (v gréckej mytológii rieka, v ktorej nachádzali zabudnutie, pretekala podsvetím)

- predstavuje slovanské nebo, tu putuje s mŕtvou Mínou, ktorá sa stala nadpozemskou bytosťou, do neba zaraďuje tých, ktorí urobili niečo veľké pre národ – vynikajúcich slov. vlastencov, spisovateľov, buditeľov, ktorí sa zaslúžili o rozvoj národa

5.SPEV : ACHERON (v gréckej mytológii rieka Vzdychov)

- slovanské peklo - do pekla poslal neprajníkov slovanstva a odrodilcov, na záver dáva Slovanom ponaučenie, aby nešli ľahkou cestou (maďarizácia, ponemčenie), ale žiada, aby vytrvali v boji za vlasť „, Peklo zrádcum, nebe Slávum věrním „,

- skladba končí odkazom všetkým živým, aby sa učili z príkladu odsúdených i oslávených a milovali svoj národ.

Z OSTATNEJ TVORBY:

- svoje názory na slovanskú vzájomnosť vyložil v spise **O LITERÁRNEJ**

VZÁJEMNOSTI MEZI KMENY A NÁREČÍMI SLAVSKÝMI (1836) – išlo mu

v ňom o vytvorenie užších kultúrnych vzťahov medzi jednotlivými kmeňmi

Slovanov, v tom videl prostriedok prekonať nedostatky kultúrnych stykov

- v súlade so súvekými názormi sa venoval zbieraniu ľudových piesní, v ktorých

videl doklad estetickej vzácnosti – výsledkom sú **NÁRODNIE SPIEVANKY** (1834-35)

, zbierka ukázala veľké bohatstvo jazykovej a estetickej kultúry ľudu.

JÁN HOLLÝ- (1785 – 1849)

- dostal prívlastok slovenský Homér
- katolícky kňaz
- písal v bernolákovčine a pôsobil v Maduniciach, keď mu vyhorela fara (ostal poloslepý) šiel k svojim priateľom na Dobrú Vodu, kde ho navštívili Štúr, Hurban, Hodža, aby sa poradili o uzákonení spisovnej slovenčiny, Ján Hollý im požehnal
- zaoberal sa myšlienkami humanity, slobody, vlastenectva, národného uvedomenia, rozvíjal národnú hrdosť, národnooslobodeneckú ideu slovanstva

SVATOPLUK

- národný epos (verná kópia Homérových eposov), písaný v bernolákovčine
- pôvodný názov „ Vít'azská báseň v 12 spevoch“
- skladá sa teda z 12 spevov, podklad tvoria historické fakty

Klasická kompozícia: propozícia (naznačenie deja), invokácia (vzývanie múz- umka), za tým in medias rez (vstup priamo do deja), 12 spevov – vlastný epos

- Veľkomoravský panovník Rastislav čelí náporu Východofranskej ríše, ktorá si chce podmaniť slovanské kmene na Morave a Slovensku
- **Svatopluk zradí Rastislava, vydá ho nemeckým vojskám, tí ho oslepia, ale vo väzení sa ocitne aj Svatopluk**
- **Vít'azstvo Svatopluka v devínskom boji**

- zrážka nemeckých a slovanských vojsk

PROPOZÍCIA - naznačenie deja – obsahu diela

„Spívám, jak hroznú Svatopluk na Karolmana védel vojnu, i jak víťaz, seba i svoj od jeho vlády oslobodiv národ, nepodlehly stal sa panovník a zužilých velké založil kráľovstvo Slovákov.“

- epos má črty klasicizmu (forma a žáner) i romantizmu (láska k vlasti, žene), autor prebral niečo aj z antiky (epická šírka, názornosť pri zobrazovaní scén, mohutnosť)

INVOKÁCIA – vzývanie Múzy Umky, slovanská múza, ktorú prosí o pomoc

IN MEDIAS RES – vzhupnutie do deja

Hlavná dejová línia

Svätopluk vydal Rastislava Nemcom, ktorí ho oslepili. Neskôr uväznia aj Svätopluka. V temnici Svätopluk ľutuje, že sa stal kráľom a predstavuje si, ako by slobodne žil, keby bol pastierom oviec. Karolman má sen. Vo sne mu Boh prikáže oslobodiť Svätopluka a vrátiť mu kráľovskú berlu Rastislava. Oslobodí ho za cenu zrady. Musí spolupracovať s Nemcami. Aby bol zväzok pevnejší, sľúbi mu za ženu svoju dcéru Adelaidu. Slováci na čele so Slavomírom sú sklamaí zradou toho, v ktorého najviac dúfali. Svätopluk zotráva u Karolmana, ten na jeho počesť usporadúva hostinu a rytierske hry, tu Svätopluk hovorí o pôvode Slovanov, ktorí prišli do Európy z ďalekej Indie. Ušli pred povodňou. V novej vlasti sa museli brániť nájazdom bojovných národov, cenili si mier, slobodu, pracovali na svojom, mali v úcte host'a. Po útočníkoch zostali len mená v histórii, ale Slovania pretrvali.

Karolman daroval Svätoplukovi zbroj a najkrajší štít. V novej zbroji sa Svätopluk pripojí k Nemcom a tiahnu na Dunaj. Černobog rozvodní Moravu. Svätopluk s polovicou vojska útočí na Devín, predstupuje pred Slavomíra a informuje ho o zámeroch Karolmana navrátiť mu

kráľovskú berlu a dať mu za ženu Adelaidu. Slováci mu ponúkajú kráľovskú berlu, ale musí sa v boji proti Nemcom mosvedčiť. Svätopluk sa rozhodne ostať pri svojich rodných. Nastáva posledná bitka s Britvaldom. Svätý Cyril prosí Pána Boha o pomoc. Jeho prosby sú vyslyšané. V osobnom súboji porazí Svätopluk Britvalda a plní božiu vôľu „založí veľké kráľovstvo Slovákov“.

- je to klasické dielo podľa vzoru antických diel

· hlavná dejová línia doplnená vedľajšími – epická šírka eposu
· opisy spomaľujú dej, autor dej nekomentuje, do deja zasahujú bohovia, pohanský boh Černobog, kresťanskí bohovia

- písaný v hexametre

Z OSTATNEJ TVORBY:

- veľké epické skladby s veľkomoravskými námetmi : *Cyrilo-metodiáda a Sláv*

Selanky – 21 idylických básní, ktorými ospieval prírodu v najkrajších obdobiach jari a leta a dedinského človeka v jeho tvorivej práci. Niekedy ho stavia do protikladu s mestským človekom. Napísané na motívy Vergíliových diel *Bucolica*, *Georgica*

Žalospěvy – ich predmetom je národný život v minulosti a súčasnosti.

Hollý preložil Vergíliove diela